

MISJONEN OG KULTURPROBLEMET

av

CARL FREDRIK ENGELSTAD

Et markant trekk i dagens europeiske holdning til «u-landene» er en vidtgående selvkritikk med hensyn til fortiden. Og det er sikkert nok at denne fortid byr på tilstrekkelig stoff til anger og ruelse. Hvor sunt dette selvoppgjøret enn kan være, og hvor nødvendig det enn er som ledd i den pågående omstillingsprosess, har jeg imidlertid et sterkt inntrykk av at det delvis har antatt en noe sykkelig karakter. Jeg er redd den europeiske opinion er i ferd med å miste noe av sin realitetssans i denne sammenheng, og at den i en alt for sterk grad har vært og er tilbøyelig til å la seg påvirke av slagord dels fra de politiske centra som har interesse av å svekke Vesten innenfra, og dels fra en del av «u-landenes» egne politiske ledere, som i den aktuelle situasjon neppe kan ventes å ha videre sans for de mer subtile nyanse-
ringer.

Jeg er også begynt å spekulere på om ikke den kristne misjon, i et hederverdig forsøk på å la seg belære om og av sine synder og mistak, står i fare for å la seg prege litt for sterkt av denne almene europeiske selvfordreelse når det gjelder fortiden. Misjonens historie er såvisst ikke bare glansfull, det er noe vi alle vet (eller burde vite). At den ikke kan være uberørt av den pågående utvikling, er også klart. Men jeg tror på den annen side at misjonen skal vokte seg vel for å falle ned i en slags skamfull selvkritikk som grunnholdning. Rent bortsett fra at det tyder på en viss åndelig kraftløshet, synes jeg det er uttrykk for en trist utaknemlighet både mot Gud selv og mot dem som gjennom tidene har stått i et i sannhet tjenende arbeide for misjonen. Jeg tror Gud vedkjenner seg misjonshistorien, med alle dens skrøpeligheter, og det er såvisst ingen grunn for oss til å gjøre

annet — aller minst påvirket av en besserwissen av noe underlødige karat.

Nå vil jeg ikke formastelig tillegge meg noen ekspertis når det gjelder misjonen og dens problemer, dertil har jeg alt for stor respekt både for dens differensierte innsats og for det kompliserte i dens aktuelle situasjon. Men for å belyse litt nærmere det jeg har fremholdt ovenfor, har jeg lyst til å forsøke å cirkle inn et bestemt problem som jeg stadig støter på i forskjellige forbindelser her nede i Afrika, og som har noe både med Vesten i all alminnelighet og kanskje spesielt med kirken og misjonen å gjøre. Det gjelder forholdet til den stedegne, tradisjonelle kultur.

Jeg har hørt enkelte venstreorienterte europeiske journalister (på *meget* raskt besøk hernede) uttale som sin uforgripelige mening at europeerne, og da fremfor alt den kristne misjon, har «ødelagt den afrikanske kultur». Jeg har hørt visse afrikanske politikere komme med lignende uttalelser. Ingen av delene virker synderlig overraskende. Derimot blir jeg noe forbløffet når jeg hører tilsvarende påstander fremsatt av kristne misjonærer. Og jeg føler trang til å spekulere litt nærmere over hvordan det egentlig har seg med dette.

Ubestridelig kom misjonærene ikke bare med det glade budskap, men også med en livsform. De var ikke astrallegemer, men mennesker av kjøtt og blod, med bakgrunn i bestemte kulturtradisjoner, med bestemte oppfatninger av hvordan det menneskelige samkvem bør arte seg, med miljøbestemte vaner, og la gå: sikkert også ofte uten tilstrekkelig intelligens eller fantasi til å gjennomskue sine egne menneskelige begrensninger og følgelig også til å sette seg inn i — for ikke å snakke om: akseptere — de tilsvarende rent menneskelige begrensninger hos dem de kom for å virke blant. Det hører med til helhetsbildet at det store frembrudd av den kristne misjonsinnsats kom i en periode av utpreget victoriansk tilsnitt, preget av fremfor alt tre borgerlige udyder: 1. selvgodhet, 2. en utpreget prippent anstrøken konvensjonalisme og 3. en tilsvarende dømmesyke overfor alt

som var annerledes enn det tilvante og solid innekserserte. Det er klart at de misjonærer som kom ut i denne perioden, ikke kunne si seg helt fri for å være preget av disse tre udyder, som simpelthen hørte med til tidens og miljøets psykiske utstyr. *Men*: det merkverdige er jo ikke at de kom med dette utstyret sammen med sin kristendom, men at de *tross* dette utstyret var i stand til å gjøre den innsats de gjorde, begynne på en så totalt bar bunn, under forhold som var så forskjellige fra deres egen tilvante og trygge hjemmekoselighet som overhodet mulig. Om noe er et vitnesbyrd om åndens seier over materien, så er det etter mitt syn at mennesker med den begrensede bakgrunn som det 19. århundres Europa ga sine borgere, overhodet var i stand til å *holde ut* det livet som misjonærene på den tiden var henvist til å leve. Selv i dag, med de økede forbindelser og de rivende tekniske fremskritt, kan livet på utskutte misjonsposter såvisst være kummerlig nok. Men selv der ter det seg som det rene slaraffenland mot hva det må ha gjort i pionertiden. Det er mildest talt tilgivelig at misjonærene, simpelthen for ikke å miste sitt menneskelige fotfeste fullstendig, holdt fast på mest mulig av det som for dem hørte med til en menneskeverdig tilværelse. Heller ikke kan man forundre seg over at de gjorde hva de kunne for å «oppdra» de menneskene de kom i berøring med, – at de syntes (og for det meste med full rett) at det de kom med, også på det menneskelige plan, var noe bedre enn det de kom til.

Men det ligger noe mer her, og jeg tror vi skal vokte oss vel for bare å klappe de tidligere misjonærene velvillig overbærende på skuldrene: «Jaja, la gå da, de må ha lov til å ha hatt sine menneskelige begrensninger, selv om vi i dag vet så meget bedre.» Det kan nemlig tenkes at de på visse punkter så – eller kanskje bedre: fornemmet – en del klarere enn vi gjør i dag. (*Vi* er også utsatt for bestemte sekulære innflytelser, som senere generasjoner kanskje vil dømme oss hardt for å ha latt oss påvirke av.)

Og det jeg sikter til nå: er ikke vår bevissthet om hva en *kristen kultur* er, i ferd med å bli utvisket fullstendig i den på-

gående prosess i retning av en enhetlig, teknisk bestemt verdenssivilisasjon? Jeg kjenner den geläufige teologi: Kristendom for seg og politikk og kultur og moral og samfunnsorden og hva det nå alt sammen er, for seg, det finnes ingen «kristen» oppskrift på noen av delene. Jeg finner dette syn forfektet både her og der, — jeg tror bare ikke noe på det, og jeg tror mindre og mindre på det jo mer jeg opplever av Afrika. Jeg tror at i samme grad som kristendommen er *religion*, det vil si: konkret, levende, organisk liv og ikke bare et tanke-system eller en abstrakt teologi, virker den også umiddelbart omformende og skapende på de menneskelige forhold i alle deres aspekter, kort sagt på hele det kompleks vi kaller kultur. Jeg tror at tidligere misjonærgenerasjoner kanskje hadde en klarere forståelse av dette forhold enn enkelte av vår egen tids misjonærer (og kanskje fremfor alt: misjonsteoretikere) har; og en ting til: jeg tror de «unge kirker»s egne innfødte ledere har et klarere skjønn — eller: friskere instinkt — på dette punkt enn enkelte europeere som har fått sitt kulturbegrep mer eller mindre visket ut under inntrykk av de almene forflatningstendenser og en stadig mer uorganisk kulturfornekkelse.

Hva misjonen kom med, foruten selve evangeliet, var noe langt mer enn en begrenset, borgerlig, europeisk livsform av victoriansk tilsnitt, med tids- og stedsbestemte tankevaner. *Bak* disse begrensninger lå noe annet og adskillig viktigere: en kristen kultur, bildet av hvordan et kristent menneskeliv skal og kan arte seg, centret om Kristus og med alle skapende muligheter tatt i bruk. Kristendommens logisk nødvendige breddevirkninger på det rent menneskelige plan.

Og hva var det karakteristiske for den kultur som den kristne misjon nå blir beskyldt for, og i en viss mon også begynner å beskyldes seg selv for, å ha «ødelagt»? Når det gjelder Øst-Afrika, som jeg i det følgende for konkresjonens skyld resonnerer ut fra, var det ikke noen monumental palass- og tempelkultur, ingen markert litterær kultur, heller ingen særlig oppdreven teknisk kultur (hjulet og plogen ukjente begreper), det var i overveiende grad en nomadisk stammekultur, med dype for-

ankringer i en magisk-fetisjistisk religiøsitet. Såvel mytene som den daglige forestillingskrets var religiøst centret — og begrepet «l'art pour l'art» så aldeles uten relevans: de kunstneriske frembringelser (musikk, hulemalerier, smykker, forskjellige skulpturale former, masker etc.) hadde alt sammen sin funksjon innenfor rammen av religiøse og magiske forestillinger. Et empirisk årsak-virkning-resonnement kom overhodet ikke inn i bildet: enhver «årsak» var forbundet med magi, i ulykker, sykdom og død, følgelig var også enhver «virkning» å anse som uttrykk for magi. Hebreernes totale orientering av sin tilværelse omkring en religiøs kjerne frembyr en parallell til den sammen-smeltning mellom liv og religion det her er tale om, — her er ikke plass til å utbrodere selve dette fenomen videre.

Det er klart at møtet mellom kristendommen og en slik kulturform måtte bli av en temmelig radikal karakter. Det blir i dag på visse hold diskutert hvorvidt Gud så å si på forberedende vis åpenbarte seg også i andre religioner enn Israels. Den diskusjonen skal jeg ikke legge meg opp i, bare konstatere at hvordan det enn hadde seg med dette, så kom de kristne misjonærer med en religion som var *fullstendig annerledes*. Annerledes i sitt gudsbegrep og sin menneskeoppfatning, annerledes i sin oppfatning av godt og ondt, annerledes i sin ritus og annerledes i sin oppfatning av det menneskelige samkvem, — kort sagt med en fullstendig annen verdiskala.

Det er absurd å tenke seg at dette møte mellom to vesensforskjellige verdener skulle arte seg som annet enn et sammenstøt. Misjonærene kom ikke som etnografer (selv om de i en fenomenal grad har bidratt til å øke de etnografiske kunnskaper), de kom ikke for å lære seg bantu- eller andre språk med henblikk på å samle overleveringer (skjønt de i fenomenal grad har bidratt til å kartlegge og utvikle utallige språk) — de kom overhodet ikke av noen annen grunn enn en brennende overbevisning om at de hadde selve det avgjørende og livgivende budskap å bringe: et budskap som ikke ville bli brakt uten dem. De kom hverken for å redde eller for å bevare en fremmed kultur, problemet var overhodet ikke deres. De kom for å for-

kynne frelsens budskap: «Dette er det evige liv at de kjenner Deg, den eneste sanne Gud, og ham du utsendte, Jesus Kristus.» Kristus var misjonens Alfa og Omega, og i det lys må hele den differensierte misjonsinnsats ses, undervisning og sykepleie og hva det alt sammen var. Kristendommen kom som en total kultur med en religiøs kjerne, og den møtte en total kultur med en religiøs kjerne.

Noe kompromiss var ikke mulig. En omvendelse til kristendommen representerte et radikalt brudd, ihvertfall i de tilfelle hvor omvendelsen virkelig *var* en omvendelse: de nye kristne visste selv at det var alt eller intet, og tok konsekvensene, selv der hvor konsekvensen var døden — som de 34 unge afrikanere som ble brent levende av kabakaen i Uganda mellom 1885 og 1887 fordi de ikke ville avsvære seg sin nye, kristne tro. (Se bl. a. J. F. Faupel: «African Holocaust. The Story of the Uganda Martyrs», Chapman, London 1962.) Nettopp fordi de var vant til å få hele sitt indre liv bestemt av sine religiøse forestillinger, falt det dem fullstendig naturlig at deres omvendelse til en annen religion, in casu kristendommen, også måtte bli bestemmende for hele deres indre liv, ikke bare deres tro men deres moral i bredeste forstand og overhodet deres forhold til omverdenen. (Jeg snakker fremdeles ikke om dem som «omvendte seg» av mer eller mindre opportunistiske grunner, men om dem for hvem omvendelsen var en dyp realitet — vi møter dem bl. a. i den sterke, levende vekkelsesbevegelsen i Øst-Afrika.)

En omvendelse er for en afrikaner noe langt mer omfattende enn vi europeere med en tusenårig kristen ånds- og kulturtradisjon bak oss overhodet kan forestille oss. Og enda mer var det tilfelle for bare en generasjon siden. Praktisk talt alt hva han var vant til av f. eks. kunstneriske uttrykksformer, assosierte direkte til en eller annen form for magi eller fetisjisme, som det var ham en indre nødvendighet å befri seg for hvis han overhodet skulle kunne gjøre seg håp om å leve som en kristen. Dette er i og for seg ikke noe å bli forbauset over, den samme prosessen har med klar logikk gjentatt seg overalt hvor kristendommen har støtt frem, bl. a. i våre egne skandinaviske land i middelalderen.

Der kommer et annet stadium: da de skapende kulturkrefter som ligger latente i menneskesinnet, har klart å frigjøre seg fra de tradisjonsbestemte assosiasjoner og kan utfolde seg i forhold til en annen åndelig kjerne enn før. Også det er et velkjent fenomen i kulturhistorien. Kirkene i Øst-Afrika er i ferd med å nå dette stadium, selv om det ennå skjer i høy grad nølende og famlende. Men det er karakteristisk for situasjonen at det er de europeiske misjonærer som nå arbeider ivrigst for at de unge kirkene skal finne uttrykk for en afrikansk egenart, i salmediktning, kirkekunst, kirkemusikk. I den kirke jeg kjenner best til, den evangeliske kirke i Buhaya i Tanganyika, er det afrikanerne selv som stiller seg avvisende til f. eks. kunstnerisk utsmykning i kirkene. Når det gjelder musikken, bruker en tysk musikk-ekspert all sin tid og kunnen på å få kristne afrikanere til å interessere seg for sine egne musikktradisjoner og innføre afrikanske instrumenter i kirkemusikken — utviklingen er i gjenge, men de afrikanske prestene selv sørger for at det blir kjørt langsomt og forsiktig i svingene. De gamle assosiasjoner er fremdeles levende.

Denne holdning hos afrikanerne kan selvsagt tydes som en viss konservatisme — afrikanernes binding til det tilvante er stor. Og de synes saktens det blir for mange omveltninger på bare noen få generasjoner: først bruddet med det gamle og overgang til en helt ny, kristen livsform, og så — når man så noenlunde har fått den i blodet — ny overgang til et stadium hvor det som dengang ble feid ut gjennom hoveddøren, nå skal tas inn igjen gjennom bakkdøren.

Men *bare* tregheit er det ikke. Det er like meget en instinktiv fornemmelse av at «det gamle er forbigangent» — at det har liten hensikt å orientere seg bakover når fremtiden med sine enorme problemer legger i den grad beslag på oppmerksomheten. *Alt* er blitt nytt — eller er i ferd med å bli det.

Og dermed er vi over i et annet aspekt av problemet: forholdet til den moderne verdenssivilisasjon.

Jeg henviser til den debatt som har vært ført så livlig i Norge

i de senere år, spesielt i forbindelse med problemet Fellesmarkedet; den dreiet (og dreier) seg om spørsmålet: hvordan skal et lite land kunne hevde sin nasjonale egenart innenfor et nytt europeisk fellesskap hvor så å si alt som heter grenser blir opphevet?

Når dette problemet kan bli så brennende for nasjoner med en tusenårig nasjonal historie og med uendelig rike differensieringer innenfor et bevisst arbeidende kulturliv – hvor meget mer overveldende må det ikke da te seg for folkegrupper som på urimelig kort tid er blitt slynget fra en statisk og udiffersiert nomade- eller jordbrukertilværelse i splendid isolasjon fra så å si alt som heter omverden, til delaktighet i en moderne verdenskultur med dens forrykende tekniske utvikling og dens komplekse politiske og økonomiske struktur?

Hvis de ikke mentalt sett skal gå fullstendig i spinn, er afrikanerne av i dag nødt til å finne et ståsted hvor de kan holde fast på sin egen selvbevissthet og verdighet. Det kan man bl. a. ved å gjøre seg bevisst sin glorverdige fortid, de sterke og lysende personligheter som har vært med på å forme nasjonen, hele oppbudet av kunst og kultur man som nasjon har i ryggen. . . *Noe* av dette skjer i dagens Afrika. Men hvordan man enn snur og vender på det, så kan man hverken løpe fra eller bortforklare eller besmykkende omtolke visse elementære historiske kjensgjerninger.

En av dem: de nye stater som nå springer frem, er ikke gamle nasjonalstater som omsider gjenvinner sin tapte frihet. Her dreier det seg ikke om nasjoner i det hele tatt, men om konglomerater av stammesamfunn som kolonimaktene mer eller mindre vilkårlig har gitt en felles landegrense. Et av de vanskeligste problemene de nye stater står overfor, er faktisk å holde sammen på sine egne innbyggere, som er langt mer preget av sin «tribalisme» enn av noen form for nasjonalfølelse. Slagordet «afrikansk nasjonalisme» er i virkeligheten fullkommen misvisende, det ville være langt mer dekkende å kalle bevegelsen «afrikanisme» rett og slett. Uendelig meget sterkere enn noen künstlig oppdrettet nasjonalfølelse er fornemmelsen av at Afrika

er et felles anliggende, derfor opplever man også at afrikanernes sammenhengsfølelse som *afrikanere*, uansett land, er blitt en politisk drivkraft av første størrelsesorden i dagens situasjon. Konferansen mellom de afrikanske statsoverhoder i Addis Abeba nylig viste perspektivet. Og det er uhyre karakteristisk at i Øst-Afrika er en federasjon planlagt og vedtatt mellom Tanganyika, Uganda, Kenya og Zanzibar — ennå før samtlige av dem har vunnet full uavhengighet. Med dynamisk kraft sikter det nye Afrika mot en ganske annen og mer omfattende form for enhet enn den «nasjonale».

En annen kjensgjerning: ettersom det ikke i ordets egentlige mening kan snakkes om afrikanske «nasjoner», kan det heller ikke snakkes om afrikanske «nasjonale kulturer». De tradisjonelle kulturformer i Afrika er stammekulturer, som på grunn av forskjellige former for folkeflytninger har fått en del fellestrekk uten noen naturlig sammenheng med de politiske landegrenser. At disse stammekulturer er meget mer differensierte og inneholder langt rikere verdier enn man ved første blick skulle tro, har en nærmere undersøkelse av dem bragt for dagen til evidens. Og det er naturlig nok at mange afrikanere i dag, nettopp for å bevare sin verdighet og styrke sin selvbevissthet i forhold til «verdenskulturen», søker et slags ståsted i de gamle afrikanske kulturtradisjoner. Men med all den interesse og beundring man kan oppby for disse kulturuttrykk, er altså spørsmålet: Er de i og for seg nok for det nye Afrika å bygge på? Det vil si, det er ikke engang noe spørsmål, for svaret gir seg selv uten videre: naturligvis ikke. Like lite som nordmenn i sitt forhold til den aktuelle kultursituasjon kan «bygge på» folkeeventyr eller rosemalte mangletrær, hvor meget man ellers er tilbøyelig til å holde dem i akt og ære.

Det finnes nok av klarsynte afrikanske ledere som er fullt på det rene med dette — og at Afrikas fremtid ligger nettopp i *fremtiden*: et enet Afrika uten kunstige nasjonale skiller og i full og fri kontakt med verden for øvrig, som likeverdig ledd i en verdensenheter. Det er jo i virkeligheten også det forjettende i den afrikanske situasjon i dag: at afrikanerne *kan* gå inn i en

stadig mer enhetlig verdenskultur, hvis hovedtrekk er almenmenneskelige, ikke tribale eller regionale eller nasjonale — og gjøre det uten å behøve å drasse på hele det oppbud av fordommer og vrangforestillinger og hemmelige eller åpne aggresjoner, som en stupid nasjonalisme har belemret f. eks. Europa med, til dets egen uopprettelige ulykke.

Med hensyn til å «ødelegge» eller eventuelt «bevare» en bestemt kultur eller kulturkrets, er det helt irrelevant å anse en «kultur» som en isolert størrelse, hvilende i seg selv. Den levende kulturprosess er en uopphørlig fusjon, impulser møtes og befrukter hverandre gjensidig, særpregede karaktertrekk går opp i høyere enheter, sterkere og mer dynamiske tanker og visjoner skyver det mindre levedyktige i bakgrunnen. Denne fusjon skjer ikke bare på det horisontale plan, mellom nasjon og nasjon, mellom kulturkrets og kulturkrets. Den skjer også vertikalt, mellom generasjoner, mellom tidsaldre: hva betydde f. eks. ikke antikken for renessansen, barokken, opplysningstiden! Ingen kulturkrets, liten eller stor, ingen generasjon, ingen tidsalder er bare «seg selv», livet er et ustanselig «gi-og-ta», og det samme er alt som heter kultur. Hellenismen, romerriket, middelalderens kristenhet — enorme kulturelle sammensmeltinger, hver av dem ut fra sin grunnleggende idé. Den europeiske humanisme: alt dette sammen i en veldig smeltedigel. Den moderne verdenskultur: impulser fra alt dette og samtidig formet av umålelige fremskritt i vitenskap og teknikk og av et tvingende behov for å finne frem til en organisk samhørighet på globalt plan; og det er i denne samhørighet det nye Afrika har sin naturlige og berettigede plass.

Det forekommer meg at de som ømmer seg så sterkt over at «den afrikanske kultur» er blitt «ødelagt», uten selv å skjønne det retter adskillig av en fornærmelse mot Afrika: man ønsker å møte det som man møter avdelingen «Afrika» på etnografisk museum, med stråhytter og perlebånd og fjærdusker og masai-skjold og ild under lergryten, masker og trollmenn og krigsdans til trommer. Alt dette er naturligvis spennende og morsomt

og underholdende og malerisk – men hva er det for en tankegang som ligger bak at alt dette på liv og død skal «bevares» som levende realiteter av i dag? Er det meningen at Afrika skal bli stående på et fetisjistisk tribalstadium for at journalister fra europeiske ukeblader skal få noe å skrive hjem om, tilfreds over at «vi» (?) har «bevart den afrikanske kultur»? Nei da. Afrika av i dag er ikke og nærer selv heller ikke noe ønske om å etablere seg som folkemuseum. Det er en dynamisk verdensdel i intens kamp med sine praktiske problemer, det tyvende århundres problemer, som likeberettiget ledd i vår egen tids enhetlige verdenskultur. Og «afrikansk kultur» skal først og fremst vise seg i Afrikas evne til å fylle sin funksjon som ledd i denne sammenheng.

Hva den kristne misjon angår, så har den mer enn noen annen instans (samtlige kolonimaktens *positive* administrative innsats iberegnet) bidratt til å sette Afrika i stand til å møte denne situasjon. Den har befridd millioner av afrikanere fra en fortid som ikke hadde noen fremtid i seg, den har gjennom sin sykehusvirksomhet demonstrert et den menneskelige omsorgs ideal som er blitt en av de sterkeste åndelige impulser i vår tid, og den har gjennom sin enorme skolevirksomhet lagt det grunnlag som det moderne Afrika bygger på. Dette kan ingen bestride uten å gjøre vold på historien.

Altså: «afrikansk kultur» er ikke noen museumsgjenstand. Ingen kultur er det. Kultur er levende liv, uopphørlig omsmelting, nyskapning. Fremtidens afrikanske kultur kommer sikkert til å søke tilbake til kilder i sin historie, som f. eks. moderne europeisk og amerikansk skulptur har hentet inspirasjon fra den gamle vestafrikanske. Men Afrika er ikke bare noe som var, Afrika er fremfor alt noe som *er* – et kontinent med karakter, med fylde, med et uanet oppbud av krefter og muligheter. Det er i ferd med å ta seg selv i besittelse, og kommer til å gjøre det i stigende grad, først og fremst politisk og økonomisk men også kulturelt: i musikk, kunst, litteratur. Et folks, en rases dypeste instinkter er skapende, de lar seg ikke «ødelegge» – de kan ha

perioder av slummer, men de vil alltid kunne la seg vekke, la seg inspirere. Det er ingen grunn til å være bekymret for Afrika i så henseende.

Det egentlige faremoment for Afrika i dag — det ligger i sakens natur — er at fordi det står overfor så enorme praktiske problemer på det politiske, sosiale og økonomiske plan, og er «nations in a hurry», som president Nyerere uttrykker det, vil hele dets innstilling kunne bli praktisk, materialistisk nyttebetont: Det er så uendelig meget vi har å ta igjen, vi må samle alle våre krefter i den kampen, alt annet får komme siden. — Innstillingen er begripelig, men skulle den bli enerådende så ville det for alvor være fare for den afrikanske kulturforne- melse.

Og derfor er neppe noen *kulturinnsats* større og mer påkrevet i det moderne Afrika, enn å holde den åndelige bevissthet levende, bevisstheten om sjelens, det indre livs umistelige verdi. Hva gagner det om man kommer med i den materielle verdensgaloppen for fullt, hvis man tar skade på sin sjel?

Det vet de kristne kirker i Afrika. Og de ikke bare vet det, de lever på det. Derfor er det også de som forvalter de dypeste kulturskapende verdier.